

Napoca — az ókori Kolozsvár

A római birodalomnak a III. századdal kezdődő hanyatlása, majd nyugati felének bukása az egykor virágzó települések fokozatos kihalását vonta maga után. A legtöbbnek még a neve is feledésbe merült, csak a romok, a töredezett szobrok, falak, kőbe vésett feliratok tanúskodnak az egykori városi élet színvonaláról.

Ez lett a sorsa a római kori Dácia minden városának is. A mostoha évszázadok a dicsőséges múltat, a városok emlékét feledésbe merítették. A reneszánsz kora, mely először kezdett érdeklődni az antikvitás iránt, a parlagon heverő feliratok tanulmányozásából rekonstruálta a letűnt városok történetét. Erdélyben a római epigráfia megalapítója, Mezerzius, azaz Megyericssei János állított össze először nagyobb felirati gyűjteményt, és állapította meg, hogy az egykori tartományi főváros, Ulpia Traiana-Sarmizegetusa, Gradistye vagy Várhely falu helyén terült el. Azután Gyulafehérvár ősi városát, Apulumot azonosították. Erdekes, hogy aránylag hosszú ideig tartott a Kolozsvár helyén volt Napoca azonosítása.

A jeles erdélyi történétíró, Szamosközy István *Analecta lapidum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatem* címen, padovai tanulmányai alatt 1593-ban 61 dáciai római feliratot adott ki, és ő írta meg először Erdély római kori történetét, mely tévedései ellenére sok szempontból még ma is korszerű.

Az *Analectában* Kolozsvárt Claudiopolisnak említi, és Zeugmával azonosítja, de a néhány évvel később írt erdélyi történelmében (III., 80—81.) már gúnyosan bírálja azokat, akik a római és görög szóból gyártott Claudiopolis névvel illetik e várost. A „*heri et nundius tertius*” — a tegnapi és a tegnapelőtti — kitalált nevet Bonfiniusnak tulajdonítja. Ugyanakkor kimondja, hogy e város helyén állt a Ptolemaiosztól Napukának nevezett római colonia. Állítását három felirattal igazolja, amelyeknek szerepel a Napoca név (vö. *Corpus Inscriptionum Latinarum* [ezután CIL.] III. 7657., 882. és 869—7665.). A feliratokat le is másolja, és megjegyzi, hogy az egyiket Barát Péter házának bejárati falában, a másik kettőt a városfalban látta.

Bár később Bethlen Farkas a *Historia de rebus Transsylvanicis* című művében (1789. V. 276—277.) szóról szóra átvette Szamosközy megállapítását, a kutatók mégsem figyeltek fel rá, vagy nem tartották megbízhatónak. Például Huszty András *O és Uj Dácia* (Bécs, 1791) című, különben értékes művében azt fejtegeti, hogy Napoca Póka falvával azonosítható, és az ókori helység nevét tartalmazó feliratok véletlenül kerültek Kolozsvárra. Egyesek Napocát Szamosújváron keresték, és feltevéseit, legalábbis kezdetben, még a jeles kolozsvári régész, Torma Károly is elfogadhatónak tartotta. Mégis ő volt az, aki 1865-ben éppen a feliratok tanulmányozása alapján véglegesen megállapította, hogy Napoca Kolozsvár helyén volt, amit azután Theodor Mommsen, a római felirattan legkitűnőbb ismerője, 1873-ban kiadott felirati gyűjteményében további érvekkel bizonyított.

Azóta számos tanulmány jelent meg az ókori Napocáról, de rendszeres régészeti ásatások hiányában fő forrásként a ránk maradt feliratokat használják.

Az ókori település kezdetei és neve

Az első helyi írott emlék, amely a település nevééről tanúskodik, a római hódítás utáni első évből, 107-ből származik. A híres ajtoni mérföldkőről van szó, amely, sajnos, mintegy száz éve elveszett, de feliratát eléggé pontosan ismerjük. A Torda és Kolozsvár közötti utat építő, római polgárokból toborzott I. Flavia Ulpia Hispanorum csapattest állította. Rajta két település, Potaissa (Torda) és Napoca (Kolozsvár) neve szerepel.

Az a tény, hogy a rómaiak az utat már közvetlenül a hódítás befejezése után megépítették, bizonyítja e két település fontosságát. Valóban, Napoca földrajzilag is központi helyet foglalt el. Itt haladt át az egész Dáciát a birodalom vérkeringésébe bekapcsoló és innen Zutoron keresztül Porolissumig (Moigrad) vezető főútvonal, és innen ágazott el két másik út. Az egyik Gyalu felé haladt, és a határvidék katonai táborait kötötte össze e központtal, a másik Szamosújvár és Dés irányába. Napoca tehát központja volt annak a földrajzi területnek, amelyen a hegyvidék a Mezőséggel és a folyók völgyeivel, a szántóföldek a legelők-

kel és az erdőekkel váltakoztak. De itt voltak a kolozsi, a széki és a dési sóbányák is, amelyeknek kiaknázása a római korban már folyamatban volt. A Szamos és a Nádas völgyének ez a települése tehát már a római hódítás előtt fontos gócpontnak számított, és a különböző vidékek lakosainak találkozóhelye volt.

Az ókori szerzők szerint Traianus császár a birodalom egész területéről — *ex toto orbe Romano* — telepéseket hozatott Dáciába. A napocai feliratokon találtak itáliaiakat, görögöket, illíreket, trákokat, keltákat, még egyiptomiakat is. A kelták elsősorban a mai Ankara környékén megletelepült keleti keltákat, a galatákat képviselték. A település népsége folytonosan gyarapodott, és a segédcsapatok tagjai a *honesta missio* — vagyis a leszerelés — után szintén nagy számban letelepedtek itt, s szolgálatuk fejében polgárjogot és földet kaptak. A település közigazgatási és gazdasági szerepe fokozatosan növekedett, és Dácia északi vidékén az újonnan alapított fővárossal, Ulpia Traianával párhuzamosan fejlődött. Éppen ezért feltehető, hogy korán kapott város, *civitas* jellegűt.

A feliratokban neve Napoca és Napuca formában szerepel. A geográfus Ptolemaiosz (III. 8. 3. 444—451.) *Napuka* néven említi, és a legjelentősebb városok közé sorolja. Valószínű tehát, hogy ez a forma felelt meg az eredeti kiejtésnek.

A város nevével többek között a nagy román régész, Vasile Párvan is foglalkozott. Szerinte Ptolemaiosz írása adja vissza a város igazi nevét. Párvan megállapítja, hogy a szó töve, *Nap*, előfordul a Ialomița folyó herodotoszi nevében *Napariszban*, de nincs kapcsolatban a görög *naposz* szóval, ahogyan azt Tomaszek lehetségesnek tartotta. Eredetét a *Napai* szóban kell keresni, mely népnév. Ugyanis Diodorosz Szikulosz említi a *Napaei* szkíta törzset, egy másik görög szerző pedig ismer egy *Napisz* nevű szkíta várost. „Semmi akadályja annak — állapítja meg Párvan —, hogy Kolozsvár környékén egy szkíta helynév-maradvánnyal találkozunk, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a megye területén a szkíták jelenlétéről a régészeti leletek is tanúskodnak.“ Ugyanakkor Párvan azt sem tartja kizártnak, hogy e szó egy ősi trák vagy géta nemzetség nevét rejti magában, amely az i.e. IV. századi nagy géta-vándorláskor az ázsiai szkíták közé kerülve megőrizte eredeti nevét. Feltételezése szerint ezért találkozunk a szkíta nevek között a *Napisz* és a *Napaei* város-, illetve törzsnevekkel (*Getica*, 258—259.). Más nyelvek, mint például Holder kelta, Krahe pedig indogermán eredetűnek tartja. Tomaszek és a legújabb hazai kutatás trák szót ismer fel benne, melyet Tomaszek a *napisz* görög szóval azonosít. Ennek jelentése: völgy, erdős völgyzug.

Nyilvánvaló tehát, hogy Kolozsvár területén vagy közvetlen környékén egy Napuca nevű dák település volt, s ennek nevét az új város is átvette. A rómaiak ugyanis a meghódított területek helységneveit rendszerint megtartották. Erre számos példát hozhatunk fel Gallia, Britannia, Hispania és más provinciák történetéből. Így lett az eredetileg Ulpia Traianának nevezett főváros Sarmizegetusa. Apulum is egy szomszédos bennszülött település nevét viseli. Ugyanez a helyzet Napoca esetében is.

A háború idején Dáciának ezen a részén ádáz pusztító harcok nem dúltak, és a helyi lakosság nagy számban fennmaradt. A római kormányzat minden lehetőséget felhasznált a meghódított lakosság elrómaiásítására. E célt szolgálta a városok alapításával is; a bennszülött lakosság törzsi kereteit megtörte. Megvan az okunk annak feltételezésére, hogy e célkitűzés részben akkor is érvényesült, amikor Napocát municipiumi rangra emelték.

Napoca mint municipium

A római állam a görög mintát követve a városi életformát igyekezett mindenütt általánossá tenni. A város gazdasági, etnikai és jogi alapokon nyugvó társadalmi, művelődési közösség volt, s bizonyos fokig külön törvényei szerint élt. Ha lakosainak túlnyomó része nem volt római állampolgár, akkor *civitasnak* tekintették, a római városok viszont *municipiumok* vagy *colonia*ak voltak. A császárkorban, amint ez Tacitus megjegyzéséből kitűnik, a két városfajta között alapvető különbség már nem volt, és a *colonia* inkább megtisztelő címnek számított.

Városunk Hadrianus korában nyert municipiumi rangot. Erről feliratok tanúskodnak, amelyekben a város mellett a császár neve is szerepel. Hogy pontosan mikor lett municipiummá, nem könnyű megállapítani, tény azonban, hogy 124-ben, vagyis 1850 évvel ezelőtt már rendelkezett ezzel a ranggal. Az újabb kutatások, különösen a Szamosújváron 1971-ben felfedezett és a kiváló epigráfustól, I. I. Ruszutól közzét katonai diploma erre a kérdésre is új fényt vet. A diplomából ugyanis az derül ki, hogy 123-ban Dacia Porolissensis már különálló közigazgatási egység volt, és központja, Napoca kétségtelenül municipium lehetett. Megjegyezzük, hogy

a municípiumi rang adományozása egybeesett a Traianus halála után kirobbant felkelés leverésével és a rend helyreállításával, ami 119-ben, de legkésőbb 120 júniusáig bekövetkezett. E rang azt jelentette, hogy a helységet választott főtisztviselők és a városi tanács kormányozta, továbbá, hogy külön vallási, kézműveségi, városrendészeti szervekkel rendelkezett, önkormányzatot élvezett. Közigazgatásilag hatáskörébe aránylag nagy terület, ún. *territorium* tartozott. Napoca territoriuma Torma Károly szerint délről a Kis-Szamos és az Aranyos közötti vízváltást, keleten Ajton, Mezőnagyacsány, Mezőzáh közötti vonal irányában haladt, majd lenyúlt a Maros völgyéig, északon pedig az Alsóköszálytól Alparéten, Páncélcehen, Hídalmáson, Zutoron, Nagymalmáson áthúzható vonal zárta körül, nyugaton pedig Sebesvárálja és Tordaszentlászló vonala. E territoriumon minden tanya, falu a városhoz tartozott, jog szerint a lakosok napocaiaknak számítottak.

A város topográfiája

A város topográfiájának megállapításához bizonyos támpontot nyújtanak a felszínre került sírok és szarkofágok. Ismeretes, hogy a római törvények tiltották a halottaknak a város falain belüli elégetését, eltemetését, a sírok tehát az egykori város falain kívül találhatók. Szarkofágok kerültek elő a Béke téren, a Kogálniceanu, a Petőfi, a Szántó és a Munkás utcában, a Györgyfalvi út elején. A temető tehát annak a főútnak a mentén feküdt, amelyet Torda és Kolozsvár között építettek. Torma Károly úgy vélte, hogy a római város nagyjában a mai belvárossal, a középkori várossal esett egybe. A legtöbb galliai és britanniai municípium megcolonia esetében is ez a helyzet: a középkori város rátelepedett az ókorira. Torma Károly feltevését az azóta felszínre került leletek általában igazolják. A város északi része a mai Malom-árok mentén, attól kissé délebbre húzódott, a nyugati oldala a Magyar Színházról a Napoca utca felső sarkáig, illetve a Béke térig, a déli a Napoca utcától a Groza és az Augusztus 23. utca közötti területet szelte át egészen a középkori várfalig, a keleti a középkori várfal mentén haladt az északi falig.

A fal maradványait a Groza utca 6. szám alatti udvaron fel is fedték. Kérdés, mikor vették körül az ókori várost fallal? A III. század második felében a vándor népek és a szomszédos törzsek egyre nagyobb erővel kezdték roharni a birodalmat. Aurelianus császár 271-ben megépítette Róma falait, ugyanis a germán törzsek egyre gyakrabban árasztották el Itáliát. A kutatók úgy vélték, hogy Napocát is csak a III. század második felében erősítették meg védőfalakkal. Felfogásuk azonban aligha igazolható, ugyanis a római provinciákban végzett ásatások bizonyítják, hogy a veszélyeztetett területeken fekvő városok megerősítése korábban megkezdődött. Az ilyen városok már a II. század folyamán császári engedély alapján védőfalakat építhettek. Új város alapításakor a rómaiak ősidők óta előírt szertartással jelölték ki a város utcáit és határát, az ún. *poemeriumot*. A *poemerium* közepén töltést emeltek, védelmi sáncot ástak; később a töltésre védőfalat építettek. Napoca esetében a falak felépítése az ún. markomann háborúk idejére, vagyis a II. század második felére tehető. Valószínű, a város ekkor kapta meg Marcus Aurelius császártól vagy fiától, Commodustól a *colonia* rangot, amint ezt az új címében előforduló császári név bizonyítja: *Colonia Aurelia Napoca*.

A fallal körülvett város négyszög alakú volt, és két egymást keresztező főút, a *Via Principalis* és az erre észak–dél irányban haladó *Cardo* (Főtengely) szelte át. A főutakkal párhuzamosan haladtak a mellékutak. A fórumot, amely a jelenlegi főtér északi felében feküdt, kőlapok fedték, az utcákat folyami kövekkel rakták ki, széleiket lefolyó csatornák és járdák szegélyezték. A fórumon épült a *basilica*, a főtisztviselők hivatali háza és a tanács gyűlésterme. A főutak mentén sorakoztak az üzlethelyiségek és műhelyek.

A város lakosainak száma

Pontos adatokkal nem rendelkezünk a lakosok számára vonatkozólag, de vannak kritériumok, amelyek alapján bizonyos feltevéseket megkockáztathatunk. Ilyenek: a város fallal bekerített területe, más római kori városok analógiája, az ókori városra épült középkori város népessége, a színház befogadóképessége.

Bizonyos megfontolások miatt elemzésünket az utóbbival kezdjük. Az ismert olasz régész és történész, Giovanni Forni írásbeli és régészeti adatok alapján matematikai képletet dolgozott ki, amelynek segítségével a város amfiteátrumának a méreteiből, üléseinek számából következtetni lehet a város szabad lakosságának a számára. Napocán a színház romjai nem maradtak fenn, egy évezred viharai, a lakosság épületanyag-szükséglete és a középkori város eltüntette őket.

Tudjuk azonban, hogy Napoca területe — töltéssel, illetve fallal körülvelt része — azonos méretű a főváros, Ulpia Traiana területével, azaz 650×600 méter, ami 32 és fél hektár.

Ulpia Traianán viszont az amfiteatrum romjai fennmaradtak. Forni számításai szerint ennek 5200 ülőhelye volt. Az említett matematikai képletel Forni e város szabad lakossága számát 13 000-re becsüli. A szám a színház építésének korát tükrözi. Forni számítását Napocára alkalmazva talán nem tévedünk, ha népességét tízezerre becsüljük.

A lakosság túlnyomó része a töltésen belül lakott. Néhány teljesen feltárt római kori város mégis azt bizonyítja, hogy a lakosság száma nem állt mindig arányban a város bekerített területével. Ez nagymértékben függött a házak sűrűségétől, azaz beépítettségétől, de nem utolsósorban a város falain kívül keletkezett lakóterületektől. Ismét csak a régészeti leletek igazolják, hogy Napoca keleti, nyugati és északi irányban korán túlnőtt a falakon, kisebb-nagyobb külvárosai keletkeztek. A britanniai Camiolorum (a mai Colchester) fallal körülvelt része alig volt nagyobb Napocánál, de lakosainak száma az I. század második felében elérte a tizenötezetet.

A középkori Kolozsvár népessége (Csetri Elek számításai szerint) a XVI. században 8000—8500 lehetett, területe, amint az előbbiekből kiténik, nagyjában egybeesett az ókori városéval. Mindezt figyelembe véve állíthatjuk, hogy ha kezdetben lakossága nem is haladta meg a két-háromezretet, fejlődése csúcspontján, a III. század első felében elérte a tízezetet (beleszámítva a szabadokat, rabszolgákat, „belvárosiakat“, „külvárosiakat“ és a környéken fekvő *villae rusticae* lakosait).

A város közigazgatása

A város területén felszínre került nagyszámú felirat és a birodalom különböző részeiből ránk maradt városi alkotmányok, *constitutiones* révén rekonstruálhatjuk Napoca közigazgatási szervezetét. Élén a consuloknak megfelelő két *duumviri* vagy *duoviri iuridicundo* állott. Amint címük is mutatja, hatáskörükbe tartozott a helyi igazságszolgáltatás, elnököltek a tanács ülésén és irányították az ünnepélyek megszervezését. Lényegében kezükben összpontosult a város egész közigazgatási ügyvitele. A napocai feliratok többek között megemlítik L. Iulius Basianust (CIL. III. 14 468.), aki igen gazdag lehetett, mert korábban tanácsosa volt Apulumnak, papi hivatalt viselt Drobetán és Diernán, s az egyik parancsnoka volt a IV. Flavia Legiónak.

Minden ötödik évben a *duumviri* hatásköre kibővült, amennyiben a censorok szerepét is betöltötték; számba vették a polgárok vagyoni helyzetét, összeállították a városi tanácsosok névsorát, ellenőrizték a politikai, vagyoni és erkölcsi életet. Őket a legtekintélyesebb és leggazdagabb polgárok közül választották, és a *duumviri quinquennales* címet viselték. Az egyik napocai felirat szerint (CIL. III. 14 465.) C. Numerius Cicianus és Iulius Ingenus ebben a minőségben állított fogadalmi oltárt „a megtartó, igen jó és igen nagy Jupiternek“.

A *duumviri* segítőtje volt a két *aediles*. Feladatuk a város rendjének és tisztaságának biztosítása. A duumvirekkel együtt irányították az építkezéseket, gondoskodtak az utak, csatornák, hidak karbantartásáról, segítettek az igazságszolgáltatásban. L. Laelius Terentianus (CIL. III. 858.) aedilisi minőségében III. Gordianus császár és felesége üdvéért emelt fogadalmi oltárt a capitoliumi háromságnak, Iupiter Optimus Maximusnak, Iunónak és Minervának. A napocai feliratok nem említik a pénzügyeket intéző *quaestorok*at. Hallgatásuk azonban nem jelenti, hogy Napocán ilyen főtisztviselők ne lettek volna. Az I. században a főtisztviselőket a szabad lakosság választotta a római polgárjoggal rendelkező gazdag lakosok sorából.

A városi tanács — *ordo* — tagjai a tanácsosok — *decuriones* — voltak, szám szerint százan. A municipiumi rang elnyerésekor a tanácsosok névsorát — az *alibumot* — a császár állította össze, később a *duumviri quinquennales* vezették. Tanácsosok csak azok lehettek, akiknek legalább 100 000 sestertius értékű vagyónuk és a város határában falusi villájuk — *villa rustica* — volt. Biborszegélyű tógát viseltek, az előadásokon fenntartott helyük volt, általában a vagyonos polgárok zárt körét alkották. A tanács üléseit a *basilica* üléstermében, a fórumon tartotta. A napocai feliratok több tanácsos nevét megőrizték, egyik-másiknak pályafutását is végigkísérhetjük.

Jogilag a város hivatalos vezetőségéhez tartozott néhány papi tisztség is. Az *augur* kihirdette és számon tartotta az ünnepnapokat, felügyelt a vallási szertartások végzésére. Papi hatáskört látott el a *flamen* is, valamint a főtisztviselők

mellé beosztott egy-egy madárjós — *haruspex*. Bár nem tartozott a hivatalos vezetőséghez, jelentős befolyása volt egy másik rendnek — az *ordo augustalium*-nak. Feladata a császárkultusz ápolása volt, és a felszabadult, meggazdagodott rabszolgák számára a társadalmi érvényesülés első fokát jelentette. A rend élén a *magister augustalis* állott. Ilyen magister volt Napocán Aurelius Secundus, aki Potiaissán lakó testvérenek emelt síremléket (CIL. III. 912.).

Az I. század végétől a legtöbb város, Napoca is, még egy tiszteletbeli hivaltalt létesített, a *patronus municipiit* vagy *coloniaet*. Erre vagyonos és tekintélyes férfiakat, nemegyszer a császári család tagjait választották meg. Ilyen patronusa volt városunknak Titus Flavius Ianuarius, aki saját költségén állított emléket Commodus császár tiszteletére (CIL. III. 865.).

A lakosság foglalkozása

A város vegyes, különböző származású és (kezdetben) nyelvű lakossága fokozatosan összeforrott, latin nyelvűvé vált, és mindazokat a foglalkozásokat üzte, amelyek az akkori városok gazdasági és társadalmi szükségleteinek kielégítéséhez tartoztak. Jelentős része elsősorban földműveléssel foglalkozott. A római városok idővel a kereskedelem és kézművesség központjaivá lettek, de megtartották paraszti jellegüket is; a bányászati, kereskedelmi, kézművességi központok szigetek maradtak a gabonaföldek, legelők, szőlőtáblák tengerében.

A római hódítók a bennszülött lakosság földjének kétharmadát állami birtokká nyilvánították, és a telepesek, veteránok között osztották szét, eladták vagy bérbe adták. Napocát is a kisbirtokosok földjei és a városi tanácsosok falusi villái vették körül. Ez utóbbiak maradványait tárták fel Ajton, Dezmér, Kistarcsa, Csomafája határában. Egy-egy ilyen villa rustica lakossága 50 személyre becsülhető, és sorai közt egyaránt éltek szabadok és rabszolgák. A veteránok maguk művelték földjeiket, bár a II. század végétől kezdve rabszolgát is tartottak.

Napoca mezőgazdaságának jelentős ágát képviselte a szőlőtermesztés. A Fellegvár délkeleti oldalán előkerült a szőlő istenének, Liber paternek szentelt oltár, a város területén talált borsajtóló, a Dionüszosz-ábrázolások; a szőlőfürtnek mint díszítőelemnek gyakori használata arról tanúskodik, hogy a lakosság szívesen foglalkozott szőlőműveléssel.

Napoca a kézművesség és a kereskedelem jelentős központja volt. A felszínre került kőkoporsók, szobrok, művészi síremlékek a kőfaragás, a szobrászat magas színvonaláról tanúskodnak. Alapos tanulmányozásuk lehetővé tette a jellegzetes „napocai stílus” megállapítását. A Bácsi-torok közelében kőbánya létesült, a városban nagy számban éltek kőfaragók — *lapididae*, szobrászok — *sculptores* és betűírók — *marmorarei*. Különösen a Petőfi utca környékén kiállított szobrok, domborművek tükrözik a mesterek és a megrendelők választékos ízlését.

A háztartási felszerelések és a mezőgazdasági eszközök gyártása nagyszámú kézművest foglalkoztatott. A régi városháza udvarán felfedezett vasfeldolgozó műhely nyomai feljogosítanak arra a feltevésre, hogy Napocán készültek a város és territórium számára a mezőgazdasági szerszámok, a különböző szállítási eszközök, de nem hiányozhattak a lábbelikészítők, szabók, kötélfonók, ácsok, építésszek, favigók, ékszerészek sem, s általában az élet szükségleteit gyártó iparosok — *fabri*. A régészeti anyag tanúskodik a téglaegető és fazekasműhelyek jelenlétéről is.

A város kereskedelme arányban lehetett kézművességével, de sajnos, a régészeti leletek, valamint az írott források szűkszavúsága miatt ennek méreteire egyelőre csak következtetni tudunk. Napoca székhelye volt Dacia Porolissensisnek, majd Dacia Superiornak, itt lakhatott a közigazgatási apparátus számos magas rangú tisztviselője és sok rabszolga, akiket mint adószedőket, írnokokat alkalmaztak.

Külön fejezetet írhatnánk a város művelődési életéről, amely e korban inkább a vallási ideológiákban csapódott le. Csak annyit említünk meg, hogy a hivatalos, a keleti, a görög és más elemek egymásmellettségével, a korra jellemző szinkretizmussal: a különböző ideológiai elemek egybefonódásával találkozunk.

A város fejlődése a Severus-dinasztia után még néhány évig töretlen maradt, de ezt követően rákötött a III. század nagy válsága, és 275-ben Aurelianus császár a tartományból visszavonta a hadsereget és a közigazgatási apparátust. Az élet azonban nem szűnt meg, hanem tovább folytatódott a város területén. Erről tanúskodnak a feltárt sírok (Szántó és Munkás utca és másutt) leletei, Aurelianus utódaitól Tacitus, Probus, Carinus császároktól származó, az Óvárbán talált érmék. A megváltozott körülmények azonban már kevésbé kedveztek a városi életformának, és Napoca jelentősége fokozatosan elhalványult.